

УДК 327

П. Ігнат'єв, д-р політ. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

БАХРЕЙН: ЯК ВИЖИТИ НА РОЗДОРІЖЖІ МІЖ САУДІВСЬКОЮ АРАВІЄЮ ТА ІРАНОМ?

Саудівська Аравія та Іран намагаються поширити вплив на близькосхідний регіон, що дедалі більше поглиблює протиріччя між місцевими сунітами та шиїтами. США, які відкрито підтримують консервативне королівство, роблять послідовні кроки, щоб ізолювати Іран і оточити його своїми регіональними військовими базами. У центрі протистояння опинився незначний за територією та чисельністю населення Бахрейн, який має велику шиїтську общину, але керується консервативною сунітською родиною Каліфа. Ця країна потерпала через події Арабської весни 2011 року, заворушення шиїтів у 2016 році, періодичне зменшення цін на нафту на світовому ринку, тому їй доводилося шукати вихід із нестабільної ситуації. У статті робиться спроба з'ясувати, на яких союзників у протистоянні з Іраном покладається Бахрейн, як вони сприяють економічному розвитку королівства і які заходи з диверсифікації економіки здійснює його політична еліта, щоб не допустити тотальної залежності від Саудівської Аравії та заспокоїти місцеве населення.

Ключові слова: Бахрейн, Саудівська Аравія, Іран, США, туризм, промисловість, авіаперевезення.

Перська затока – один зі стратегічно важливих регіонів світу, який має колосальний нафтогазовий потенціал, але водночас виступає основним осередком протистояння сунітів, що є більшістю жителів у Саудівській Аравії, ОАЕ і Кувейті, і сунітів, які представлені значною групою населення в Ірані, Іраку та на Бахреїні. США як гарант стабільності цього нафтоносного району і світового судноплавства проєктують свій вплив на нього завдяки військовим базам і значним контрактам на продаж військової та авіаційної техніки монархіям Перської затоки, що розраховані на стримування Ірану. У свою чергу, офіційний Тегеран намагається послабити антиіранський союз у Перській затоці за рахунок розвитку відносин з Оманом і Катаром. Імовірно, що в найбільш непростому становищі через саудівсько-іранське суперництво опинився Бахрейн, який як дрібний острівний архіпелаг має унікальне географічне розташування між Іраном і Саудівською Аравією, переживає значні економічні труднощі та політичну нестабільність, а також розглядається офіційним Тегераном як зона його історичного впливу.

Мета статті – з'ясувати, як найбідніша і найменша країна регіону Перської затоки намагається шляхом докорінних економічних реформ стабілізувати ситуацію й у який спосіб їй доводитися протистояти шиїтському Ірану, щоб зберегти суверенітет.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Джерела, які використовував автор у процесі дослідження, переважно представлені регіональними ЗМІ на кшталт арабських видань "Zawya", "Arabian Business" і "The Arab Weekly". В Україні близькосхідними питаннями займаються такі науковці, як О. Коппель, Ю. Скороход, О. Мішин, Б. Парахонський, І. Мудрієвська, М. Субх, однак у публікаціях останніх років вони не розглядали бахреїнське питання окремо від колективної діяльності монархій Перської затоки. На цьому тлі варті уваги деякі західні публікації. Так, Сімон Мабон пише для видання "Middle East Policy Council", що Саудівська Аравія почала активну будувати стратегічний міст короля Фахда до Бахрейну після Ісламської революції в Ірані в 1979 р., щоб прийти на допомогу своєму союзнику у випадку можливої іранської агресії. У свою чергу, Хамад аль Каліфа, який посів бахреїнський трон у 1999 р., так і не спромігся виконати зобов'язання з демократизації монархічного режиму, що послужило причиною Арабської весни на островах у 2011 р., придушеної військами Саудівської Аравії та ОАЕ завдяки використанню цього самого мосту [1]. Сімон Шен підкреслює, що стратегічний союз Бахрейну та Саудівської Аравії є взаємовигідним, оскільки першому як порівняно маловпливовому актору потрібна дипломатична підтримка потужного королівства, а другій цікавий Бахрейн

як буфер у геополітичному протистоянні з Іраном і як "вікно у світ розваг" для стомленого релігійними обмеженнями саудівського населення [2]. У свою чергу, Аніш Мірша переконана, що уряд Каліфи не довіряє бахреїнським громадянам, тому і забезпечує внутрішню безпеку завдяки пакистанським найманцям. Зокрема, вона вказує на те, що останні масово працюють у правоохоронних органах і служать у національній гвардії, а чимало офіцерів бахреїнських збройних сил здобули спеціалізовану освіту в Пакистані. Таким чином, саме іноземці з Південної Азії є гарантами стабільності острівної держави, політична еліта якої перебуває у протистоянні з більшістю власних жителів [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Бахрейн – найменша країна Перської затоки, яка розташована на островах між Східною провінцією Саудівської Аравії та Катаром. Нею керує клан на чолі з королем Хамадом аль Каліфою, що представлений сунітською меншиною населення, тоді як більшістю її жителів є шиїти. Чисельність місцевого населення в 2019 р. перевищувала 1,4 млн, а площа території – 760 кв. км [4]. Назва "Бахрейн" означає "Два моря" і вказує на наявність підводних прісноводних джерел, що змішуються із морською водою з Перської затоки [5].

Бахрейн є країною, на яку вже тривалий час претендує Іран, тому особливе партнерство зі США стало запорукою її виживання. Своєю безпеку вона гарантує завдяки розміщенню американської військово-морської бази "Naval Support Activity Bahrain", де базуються кораблі П'ятого флоту США і перебувають 7000 моряків. Військові з єдиної наддержави також використовують базу ВПС "Шейх Іса" і аеродром на острові Мухаррак для здійснення транзитних посадок літаків [6]. Бахрейн лежить на стратегічному роздоріжжі між ОАЕ та Саудівською Аравією, з одного боку, і Кувейтом та Іраком, з іншого. У результаті це зручна база для дозаправки кораблів і військових літаків, відпочинку і розваг американських військовослужбовців у Перській затоці, імовірно, саме тому тут так багато нічних клубів і закладів, де подають алкоголь. Його розташування навпроти західного узбережжя Ірану дає нагоду стримувати останній від блокади шляхів судноплавства у Перській затоці.

У 2002 р. Бахрейн отримав від президента США Дж. Буша-молодшого статус головного партнера поза межами НАТО за активну участь в операції у Афганістані у 2001 р., а в 2006 р. між сторонами була укладена угода про створення зони вільної торгівлі [7]. Цікаво, що товарообіг США і Бахрейну становив у 2019 р. 2,45 млрд дол., з яких лівова частка експорту монархії припадала на алюмінієву продукцію, що постачалася безпосередньо до єдиної наддержави, а також на пали-

во, яке продавалося американському контингенту на бахрейнських базах [8]. Крім того, острівна країна як фінансовий осередок Близького Сходу доклала значних зусиль для арешту коштів організацій ісламських фундаменталістів, що було важливо під час проведення антитерористичної кампанії США в Іраку [9].

Бахрейн – перший державний актор у Перській затоці, що придбав американські винищувачі F-16 у 1990 та 2000 рр. Крім того, у 2017 р. уряд Каліфі і США уклали угоду про продаж 16 F-16 "Block 70" та модернізацію 20 старих F-16 на суму 3,8 млрд дол. У такий спосіб королівство знову стало на той час єдиним у регіоні замовником найбільш сучасної модифікації цього літака [10].

Вважаємо, що сусідня Саудівська Аравія також зацікавлена у стабільності Бахрейну, оскільки прихід до влади представників шіїтської общини у цій острівній країні може призвести до активізації руху опору шіїтів у Східній провінції королівства, де сконцентровані колосальні поклади нафти. Крім того, король Салман побоюється геополітичного оточення із двох боків, адже шіїтський режим уже існує в Іраку. Через це офіційний Ріяд вдається до практики прямого й опосередкованого субсидування родини Каліфі й активно підтримує її на міжнародній арені. Це виявляється передусім у туристичній галузі.

Найбільшою групою туристів на Бахрейн є громадяни Саудівської Аравії, оскільки від східних кордонів королівства сюди можна потрапити на автомобілі, проїхавши лише 25 км через міст короля Фахда. Цей стратегічний об'єкт був збудований у період із 1982 по 1986 рр. і безпосередньо поєднав місто Хубар і головний острів Бахрейну, але опосередковано його траса обслуговує район трьох великих саудівських міст сходу – Хубара, Дахрана і Даммама. Він складається із п'яти мостів, низки штучних островів і має 22 м завширшки [11]. Прикордонний контроль здійснюється на Паспортному острові, який є насипним клаптиком суші й має пункти пропуску, дві мечеті та заклад швидкого харчування "McDonalds" [12].

Нині міст є одним із найбільш пошквалених у близько-східному регіоні. 11 січня 2020 р. узагалі був установлений рекорд з перетину кордону на цьому об'єкті, адже протягом дня його проїхали 131 тис. чоловік [13]. Саудівські туристи прибувають сюди на вихідні дні, шкільні канікули та релігійні свята, однак чимало з них не залишаються на ніч, а повертаються назад до королівства увечері.

Пропускної спроможності цього об'єкта вже не вистачає, і у зв'язку з повільним рухом транспортних засобів сторони у 2019 р. розпочали будівництво за 3,5 млрд дол. його "близнюка", відомого під назвою "міст короля Хамада", який буде забезпечувати залізничне сполучення для пасажирів і вантажних перевезень, а також стане ще однією альтернативною трасою для автомобілів. Його протяжність, імовірно, буде такою ж, як у моста Короля Фахда, тобто 25 км [14].

Бахрейн – відомий осередок нічного життя Перської затоки, адже у місцеві нічні клуби запрошують діджеїв із Європи, які влаштовують різноманітні тематичні вечірки, а також знаменитих виконавців для організації живих виступів. До того ж тут діють заклади харчування з усього світу, продаються алкогольні напої, наявні кіно-театри, що раніше було рідкістю у сусідній Саудівській Аравії [15]. Сюди подорожують не тільки саудівці, але й висококваліфіковані громадяни третіх країн, які працюють на нафтових родовищах на сході, але хочуть провести вихідні у більш ліберальній острівній країні. Жителі ваххабітського королівства можуть "випустити пар" у нічних клубах і відпочити від утисків релігійної по-

ліції на батьківщині. Такий значний попит із боку саудівських громадян та іноземних робітників заохочує світові готельні мережі відкривати у країні заклади гостинності. Нині на островах функціонують 13 тис. готельних кімнат, переважно у чотиризіркових і п'ятизіркових готелях, і триває будівництво ще 3 тис. готельних кімнат [16].

Саме на Бахрейні вперше у Перській затоці в 1932 р. знайшли нафту в місцевості Джебель Дукхан на полі "Авали" у центральній частині головного острова, а в 1936 р. було відкрито нафтопереробний завод "Сітра", що почав роботу у регіоні на північний схід від родовища [17]. Цей об'єкт працює й нині, продовжуючи приносити значні експортні прибутки. Однак уряд вбачає перспективу в його розширенні, адже поки він переробляє 267 тис. барелів нафти на день. Тому до 2023 р. потужності НПЗ мають зрости до 360 тис. барелів завдяки модернізації кошторисом понад 4 млрд дол. При цьому власної нафти для задоволення своїх потреб у Бахрейні недостатньо. Національна нафтогазова корпорація "ВАРСО" експлуатує надзвичайно старе поле "Бахрейн" (колишне "Авали"), що знаходиться на суші та забезпечує щоденно лише до 50 тис. барелів нафти. На морському родовищі "Абу Сафа", яке Бахрейн поділяє із Саудівською Аравією, обсяги видобування, що здійснює саудівське "Aramco", становлять вже близько 300 тис. барелів на день. Фактично саме його сировина забезпечує лівову частку надходжень сирової нафти, яку отримує НПЗ "Сітра" [18].

У 2018 р. сторони урочисто відкрили потужний нафтопровід під назвою "АВ-4", що поєднав саудівський нафтохімічний регіон Абкайк і нафтопереробний завод на Сітрі. Його протяжність становить 112 км, а пропускна спроможність – 350 тис. барелів нафти на день. У майбутньому він має забезпечити поставки "чорного золота", які будуть кореспондуватися із потребами модернізованого НПЗ на Бахрейні [19].

У квітні 2018 р. бахрейнські фахівці з нафтогазової галузі заявили, що виявлені поклади енергоносіїв на полі "Кхалідж-аль-Бахрейн", які перевищують 82 млрд барелів нафти і 390 млрд кубометрів газу. Вони знаходяться у водах на заході країни. Таке відкриття є дуже доречним, адже нині всі нафтові родовища на Бахрейні вміщають лише 124 млн барелів, а залежність від Саудівської Аравії у цій сфері залишається надзвичайною. Імовірно, що корпорація "Aramco" виграє право оперувати більшістю нафтових блоків, урахувавши особливі політичні зв'язки обох королівських будинків, однак це родовище є сланцевим, а необхідні технології видобування мають американські корпорації, які переважно працюють у Техасі [20].

У 2018 р. Кувейт, Саудівська Аравія та ОАЕ погодилися виділити Бахрейн 10 млрд дол. у п'ятирічний період до 2022 р. для стабілізації економіки за умови запровадження останнім податку на додану вартість і реформи пенсійної системи [21]. Нині високі темпи зростання ВВП якраз і пов'язані з роботою будівельної галузі, яка задіяна в роботах із розширення пропускної спроможності міжнародного аеропорту, нафтопереробного заводу і будівництва багатосмугових трас. У відповідь 1 січня 2019 р. Бахрейн запровадив податок на додану вартість (ПДВ), ставши третім актором у регіоні Перської затоки після Саудівської Аравії та ОАЕ, що вдався до подібного кроку [22]. ПДВ має збільшити прибутки бюджету і спрямований проти іноземної робочої сили.

Бахрейн занадто залежний у безпековому та економічному сенсі від Саудівської Аравії, щоб ігнорувати її регіональні ініціативи. У 2011 р. у відповідь на події Арабської весни на островах архіпелагу Саудівська Аравія та ОАЕ окупували центр Манами, чим і врятували короля Хамада бін Ісу аль Каліфу від можливої втрати

трону. Саудівський контингент складався із 1000 військових, а ОАЕ спрямували сюди 500 поліцейських [23]. Тому Бахрейн одним із перших приєднується до всіх міжнародних починань офіційного Ріада. Так, у 2016 р. ця країна розірвала відносини з Іраном у відповідь на погроми саудівського дипломатичного представництва в Тегерані, що відбулися після страти в Саудівській Аравії відомого шіїтського проповідника Німра аль-Німра та 46 його соратників [24]. Острівне королівство також стало одним із головних ініціаторів регіональної блокади Катару в 2017 р., звинувачуючи останній у заохоченні виступів шіїтів у 2011 р. на своїй території. Саудівська Аравія, Єгипет, ОАЕ і Бахрейн погоджуються припинити її, якщо офіційна Доха обмежить зв'язки з Іраном, а також з організаціями "Брати-Мусульмани" та "Хезболла" [25].

Щодо Ірану, то він дійсно становить серйозну загрозу для королівства. Періодично офіційний Тегеран висуває територіальні претензії до Бахрейну, а в 1957 р. парламент Ірану проголосив Бахрейн 14-ю провінцією країни, незважаючи на те, що тоді архіпелаг був протекторатом Британської імперії. Однак у 1970 р. на референдумі більшість місцевих жителів проголосували за незалежність, яка і була здобута у наступному році. Ситуацію загострили Іранська революція 1979 р., небажання клану Каліфи надати частину владних повноважень шіїтам, а також події Арабської весни 2011 р. [26].

Бахрейн вже традиційно звинувачує Іран у підготовці шіїтського повстання і груп бойовиків для вчинення терактів. Поліція та армія активно шукають на островах терористів, які пов'язані з "Вартовими ісламської революції Ірану". До того ж у країні практикують обмеження на подорожі до Ірану і відстежують грошові перекази невідомого походження, які можуть надходити для потреб радикальних проіранських організацій. Уряд також намагається контролювати перебіг шіїтських релігійних процесій, під час яких учасниками висувуються політичні вимоги до влади [27].

Отже, бахрейнська королівська родина нібито перебуває у подвійному оточенні. З одного боку, у неї складаються напружені відносини з шіїтською общиною, яка не має адекватного своїй чисельності представництва у владі та на державній службі, а з іншого – її східний сусід Іран активно підтримує місцевих шіїтів. За таких обставин королівській родині важливо займатися модернізацією економіки, щоб громадяни не вважали Бахрейн колонією Саудівської Аравії та мали більше можливостей для працевлаштування, а це, у свою чергу, дасть змогу суттєво підвищити їхній добробут і зменшить радикальні настрої.

Одним із головних напрямів державного інвестування є розвиток інфраструктури гостинності. Бахрейн – один із найстаріших осередків помешкання людини у Перській затоці, який також уславився високоякісними перлинами. Відзначена фахівцями ЮНЕСКО як важлива культурна принада "Дорога перлин" на південному заході острова Мухаррак дозволяє побачити будинки купців, що торгували прикрасами. Крім того, малий архіпелаг має ще два місяця під захистом ЮНЕСКО, а саме район археологічних розкопок Ділмун із стародавніми похованнями на заході та руїни портового міста Калат-аль-Бахрейн на півночі головного острова [28]. Таким чином, ці місця доволі привабливі для транзитних туристів, які приїждять до країни лише на кілька днів.

Останніми роками значна увага приділяється будівництву футуристичних хмарочосів у місті Манама, які з'явилися в межах Бахрейнської фінансової гавані і нині домінують над містом. Архітектурним символом країни є Міжнародний центр торгівлі, що складається із двох 240-метрових башт, поєднаних трьома мостами. Це перший хмарочос близькосхідного регіону із трьома вітряними турбінами діаметром 29 м для генерації електроенергії, які встановлені на мостових переходах між обома частинами будівлі [29]. Ще однією принадою є 53-поверхові башти-близнюки "Dual Towers" 260 м заввишки, абсолютно однакові споруди у вигляді океанічної хвилі, що стоять одна фасадною частиною до дороги, а інша – тильною [30]. Найбільш незвичайним архітектурним рішенням у місті є канадський готель "Four Seasons", який нагадує за формою прямокутник із двома велетенськими "вікнами" у фасаді знизу і зверху від житлової частини і розташований на окремому острові із садом і власним піщаним пляжем. Острів лежить навпроти Бахрейнської фінансової гавані, а його 201-метрова споруда із 48 поверхами пропонує панорамний краєвид на всю затоку [31]. Загалом гавань доволі красива у нічний час, адже вона з усіх боків оточена водою, а висотні будинки підсвічуються різними кольорами.

У 2004 р. у цій країні вперше в регіоні почали проводити змагання "Формули-1" у пустелі Сакхір, незважаючи на те, що в регіоні часто відбувалися піщані бурі. Траса із 15 поворотами і супутня інфраструктура для 45 тис. глядачів були збудовані під керівництвом інженера Германна Тільке і коштували 150 млн дол. Із 2014 р. перегони болідів організовують у вечірній час, щоб глядачі не потерпали від спеки [32]. У 2019 р. відкрився парк "Dive Bahrain", головною принадою якого є 70-метровий Боїнг-747, що занурений під воду, а також споруда, яка нагадує будинок заможного купця, що займався торгівлею перлинами. Площа цього незвичайного закладу розваг становить 100 тис. кв. м, він є найбільшим у світі [33].

Бахрейн є безвізовим для громадян 71 країни, однак одна з головних проблем – колосальна вартість віз для жителів решти держав, яка навіть після зменшення суми консульського збору в понад 2 рази у 2019 р. становить 106,38 американських доларів, або 40 місцевих динарів [34]. Так склалося тому, що основний потік туристів традиційно прибував із Саудівської Аравії й не було потреби у залученні інших іноземців низькими цінами на візові послуги.

Мала країна надто залежна від саудівського туристичного ринку, доступ до якого забезпечується транзитом через міст короля Фахда, а також від перевізника "Emirates", який контролює частину перельотів із Бахрейну, тому нині значна увага приділяється розвитку власного авіаційного транспорту. Справді, "Emirates" присутня на Бахреїні з 2000 р. і здійснює 4 щоденні рейси до емірату Дубай, кожен із яких перевозить ще й 23 т вантажів. За 20 років авіакомпанія з ОАЕ обслужила 6,7 млн чоловік, що є доволі значною цифрою, беручи до уваги чисельність населення Бахрейну [35]. Однак національний авіаперевізник на цьому втрачає значні кошти.

Авіакомпанія "Gulf Air" є однією з найменших у Перській затоці, адже вона використовує повітряний флот із 34 літаків, більшістю серед яких є аеробуси А-330. Це один із найстаріших суб'єктів господарювання в країні, що був створений у 1950 і 2020 рр., відсвяткував 70-річчя від початку своєї роботи. У 2019 р. він обслужив 6,5 млн пасажирів, але планує наростити цей показник до 7 млн осіб у 2020 р. [36]. Для збільшення пізнаваності у світі "Gulf Air" у 2004 р. став титульним спонсором змагань "Формули-1" на Бахреїні. Нині у його "меню" є спеціальний розділ пільгових квитків для перельотів до країни напередодні цих перегонів [37].

У 2023 р., після отримання всіх замовлених авіалайнерів, "Gulf Air" матиме сучасний флот із 10 нових Боїнгів-787-9 "Dreamliner", 12 аеробусів А-320 "Neo" і 17 аеробусів А-321 "Neo" [38]. Країна розташована посередині уявного кола, що дозволяє здійснювати нетривалі перельоти до столиць інших державних акторів Перської затоки, тому модернізація й оновлення повіт-

ряного парку має бути пріоритетом у контексті заходів із диверсифікації економіки.

Міжнародний аеропорт на острові Мухаррак, розташованому на північний схід від Манами, є основним осередком здійснення перельотів із Бахрейну. Його новий термінал площею 207 тис. кв. м буде відкрито наприкінці 2020 р. унаслідок інвестування 1,1 млрд дол. у будівельні роботи. Нині аеропорт спроможний обслуговувати 9 млн чоловік, але його модернізація збільшить цей показник до 14 млн осіб. Отже, процеси оновлення повітряного флоту і розширення пропускної спроможності головних аеропортових воріт відбуваються практично одночасно [39].

Сучасний порт Халіфа бін Салман був відкритий у 2009 р. на південному сході Мухаррака через затоку від старого традиційного порту Міна Салман. Його оператором стала всесвітньо відома корпорація із Нідерландів "APM Terminals", яка взяла цей транспортний вузол в оренду на 25 років. Він має круїзний термінал і потужності з обслуговування 1 млн контейнерів на рік, чого цілком достатньо для задоволення потреб місцевої економіки і суміжного східного регіону Саудівської Аравії [40]. Міжнародний аеропорт знаходиться поруч із портом на тому ж острові Мухаррак, тоді як дістатися на міст короля Фахда з портової зони можна доволі швидко.

Починаючи з 1970-х рр. Бахрейн є осередком надання ісламських банківських послуг, страхування морських перевезень нафти і обслуговування контрактів на поставку до різних країн саудівського "чорного золота". Бахрейнска фінансова гавань знаходиться зовсім недалеко від міжнародного аеропорту і, звичайно, поряд із нафтоносним сходом Саудівської Аравії. Крім того, фактично вся територія країни є вільною економічною зоною, де можна створювати підприємства зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Як наслідок, нині на Бахреїні зареєстровані 114 великих банків, де у 2019 р. вкладники з усього арабського світу зберігали понад 201 млрд дол. Функціонувати банківській установі тут дешевше, ніж на території в основному конкурента – ОАЕ, оскільки оренда приміщень і оплата послуг робочої сили не є такими значними. Тому лише робота однієї фінансової галузі забезпечує формування 16,5 % ВВП [41]. У ній працюють 12,6 тис. фахівців, тоді як в ОАЕ, що є лідером із залучення до глобалізаційних процесів, банківськими питаннями займаються 95 тис. осіб [42].

Однією з головних статей експорту країни є алюміній, збут якого за кордоном забезпечує формування 12 % ВВП. Єдиним великим виробником на островах є "Aluminium Bahrain" ("ALBA"). У 1971 р. це підприємство розпочало роботу, а нині є лідером у регіоні Перської затоки і найбільшим подібним об'єктом за межами КНР – світового велетня у цій сфері, чого вдалося досягнути завдяки поступовому будівництву низки нових черг виробництва. Потужність "ALBA" становила у 2019 р. 1,365 млн т, тоді як у 1971 р. цей показник дорівнював лише 120 тис. т [43].

Для здійснення низки національних проектів Бахрейн потребує дешевої робочої сили. Нині найбільшою групою іноземних працівників на островах є громадяни Індії, чисельність яких наближається до 400 тис. Через те, що місцева авіакомпанія має малий повітряний флот, до Індії та з Індії цих людей частково перевозять її інші близькосхідні конкуренти, наприклад "Emirates". У серпні 2019 р. Нарендра Моді став першим прем'єр-міністром Індії, який побував на Бахреїні з офіційним візитом [44]. Імовірно, це робилося у контексті глобальної кампанії пошуку підтримки у мусульманському світі після скасування особливого статусу штату Джамму і Кашмір. Товарообіг Бахрейну з Індією більший, ніж із сусідніми країнами Перської затоки, що мають однотипну з ним економіку. У 2019 р. він становив 1,28 млрд

дол., а індійські підприємства виступали одними із провідних споживачів місцевого алюмінію [45].

Другою за значенням общиною є пакистанська, представлена 100 тис. працівників. У 2011 р. уряд активно набирал колишніх військових із цієї країни до лав правоохоронних структур, щоб розганяти протести опозиції [46]. Тому цілком імовірно, що багато пакистанців продовжують працювати у безпековому апараті Бахрейну.

У зв'язку з відсутністю стратегічних корисних копалин Бахрейн змушений покращувати діловий клімат, щоб зацікавити іноземних інвесторів. У рейтингу "Легкість ведення бізнесу-2020" країна посіла 43-тє місце зі 190 учасників завдяки тому, що нові сканери вантажів були встановлені на мосту короля Фахда, а також одночасно вдалося суттєво зменшити час процедури електрифікації приміщень іноземних підприємств і видачі дозволів на будівництво, остання з яких тепер здійснюється протягом 71 дня, хоча ще рік тому цей процес тривав аж 174 дні [47].

Висновки. Бахрейн – найменша за площею і найбідніша країна Перської затоки, яка прилягає до багатої на нафту Східної провінції Саудівської Аравії, де частина населення представлена шиїтами. За таких обставин ваххабітське королівство зацікавлене в економічній стабільності свого південно-східного сусіда і збереженні ним антиіранського зовнішньополітичного курсу. Тому між країнами налагоджені транспортно-туристичні зв'язки та функціонує схема спільного використання нафтових родовищ у прикордонному морському регіоні, яка фактично є щорічною і доволі щедрою саудівською субсидією. США захищають цю монархію від безпосереднього нападу Ірану і, маючи тут найбільшу на Близькому Сході військово-морську базу, вчиняють тиск на офіційний Тегеран у Перській затоці. Водночас політична еліта Бахрейну докладає значних зусиль для розвитку алюмінієвої галузі, нафтопереробки, авіаційних і фінансових послуг, а також збільшення туристичної привабливості островів архіпелагу. Разом із тим вважаємо, що Бахрейн варто готуватися до революційних змін у Саудівській Аравії, які призведуть до серйозних економічних проблем останнього, якщо ваххабітське королівство під проводом спадкового принца Мухаммеда ібн Салмана дійсно відкриє економіку для інвестицій у галузь розваг. Крім того, ще одним конкурентом Бахрейну за туристів із регіону Перської затоки є космополітичні та інтегровані у світову економіку Об'єднані Арабські Емірати. Отже, малий архіпелаг має перемогти сусідів у цій боротьбі та надалі залишатися привабливим місцем відпочинку і країною зі сприятливим діловим кліматом.

Список використаних джерел:

1. Simon Mabon. The Battle for Bahrain: Iranian – Saudi rivalry [Electronical resources] / Mabon Simon // Middle East Policy Council. – 2012. – Vol. 19. – № 2. – Access mode : <https://mepc.org/battle-bahrain-iranian-saudi-rivalry>
2. Simon Shen. How Saudi Arabia and Bahrain are benefiting from each other [Electronical resources] / Shen Simon // Ejinsight. – 2019, February, 4. – Access mode : <http://www.ejinsight.com/20190204-how-saudi-arabia-and-bahrain-are-benefiting-from-each-other/>
3. Anish Mishra. Pakistan – Bahrain relations: Strengthening ties with the Gulf [Electronical resources] / Mishra Anish // ISAS Insights. – 2017, April, 11. – Access mode : <https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2018/02/ISAS-Insights-No.-401-Pakistan-Bahrain-Relations.-Strengthening-Ties-with-the-Gulf.pdf>
4. Bahrain votes for new parliament amid calls for boycott // The Arab Weekly. – 2018, November, 24 [Electronical resources]. – Access mode : <https://thearabweekly.com/bahrain-votes-new-parliament-amid-calls-boycott>
5. A small island with big plans // UN Environment.org. – 2019, August, 13 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/small-island-big-plans-kingdom-bahrain-commits-environmental-sustainability>
6. US military bases and facilities in the Middle East // American Security Project. – 2018, June. – P. 2 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2018/06/Ref-0213-US-Military-Bases-and-Facilities-Middle-East.pdf>

7. US relations with Bahrain // US Department of State. – 2018, June, 23 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.state.gov/u-s-relations-with-bahrain/>
8. Bahrain // US trade numbers [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.ustradenumbers.com/country/bahrain/>
9. Alliance reaffirmed: A briefing on the Bahrain – US relationship // Euro-Gulf information centre. – 2019, July, 19 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.egic.info/bahrain-us-relationship-article>
10. Bahrain // F-16 net. [Electronical resources]. – Access mode : http://www.f-16.net/f-16_users_article1.html
11. Guide to King Fahd causeway // Park Inn by Radisson Blog [Electronical resources]. – Access mode : <https://blog.parkinn.com/guide-to-king-fahd-causeway/>
12. Passport island: Mosques, McDonald's, and Bahrain's only land border // CN Traveler. – 2016, October, 17 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.cntraveler.com/story/passport-island-mosques-mcdonalds-and-bahraains-only-land-border>
13. Saudi Arabia's King Fahd Causeway records 131,000 travellers in one day // Construction Week online. – 2020, January, 13 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.constructionweekonline.com/business/261893-saudi-arabias-king-fahd-causeway-records-131000-travellers-in-1-day>
14. Bahrain nightlife – clubs, bars & nightlife tips // Smarter Travel. – 2017, February, 13 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.smartertravel.com/bahrain-nightlife-clubs-bars-nightlife-tips/>
15. Work set to start on \$3,5 billion King Hamad Causeway mega project // Arabian Business. – 2019, October, 29 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/transport/431871-work-set-to-start-on-35bn-king-hamad-causeway-mega-project>
16. Bahrain's hotels face challenging future, as supply surges, rates drop // Arabian Business. – 2019, April, 24 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/travel-hospitality/418430-bahraains-hotels-face-challenging-future-as-supply-surges-rates-drop>
17. Bahrain: 80 years and still producing // GeoEXpro. – 2012. – № 4 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.geoexpro.com/articles/2012/12/bahrain-80-years-and-still-producing>
18. Bahrain's BAPCO sees oil trading opportunities as it expands refinery // Reuters. – 2019, March, 10 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-oil-refinery/bahraains-bapco-sees-oil-trading-opportunities-as-it-expands-refinery-idUSKBN1QR08T>
19. New oil pipeline launched between Bahrain, Saudi Arabia // Xinhua. – 2018, September, 27 [Electronical resources]. – Access mode : http://www.xinhuanet.com/english/2018-11/27/c_137633134.htm
20. Bahrain looking to develop Khaleej al-Bahrain oil field // The Arab Weekly. – 2019, March, 24 [Electronical resources]. – Access mode : <https://theArabweekly.com/bahrain-looking-develop-khaleej-al-bahrain-oil-field>
21. Saudi, Kuwait, UAE to sign \$10 billion Bahrain aid deal: Kuwait newspaper // Reuters. – 2018, October, 4 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.reuters.com/article/us-bahrain-economy/saudi-kuwait-uae-to-sign-10-billion-bahrain-aid-deal-kuwait-newspaper-idUSKCN1ME0GC>
22. Bahrain's economy remains resilient despite challenges // Zawya. – 2020, January, 27 [Electronical resources]. – Access mode : https://www.zawya.com/mena/en/economy/story/Bahraains_economy_remains_resilient_despite_challenges-SNG_165579758/
23. Saudi intervention in Bahrain increases Gulf instability // DW.com. – 2011, March, 16 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.dw.com/en/saudi-intervention-in-bahrain-increases-gulf-instability/a-14912216>
24. Bahrain cuts diplomatic ties with Iran // Al Jazeera. – 2016, January, 4 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.aljazeera.com/news/2016/01/iran-accuses-saudi-arabia-fuelling-tensions-160104074825179.html>
25. Qatar crisis: 4 Arab countries with varied grievances // The National AE. – 2018, June, 4 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.thenational.ae/world/gcc/qatar-crisis-4-arab-countries-with-varied-grievances-1.736837>
26. Bahrain. Why it matters // International Crisis Group. – 2020, January, 17 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.crisisgroup.org/trigger-list/iran-us-trigger-list/flashpoints/bahrain-0>
27. Bahrain adopts series of measures to counter Iran's interference // The Arab Weekly. – 2016, February, 19 [Electronical resources]. – Access mode : <https://theArabweekly.com/bahrain-adopts-series-measures-counter-iran-interference>
28. Bahrain UNESCO World heritage sites // UNESCO: properties inscribed on the World heritage list. [Electronical resources]. – Access mode : <http://whc.unesco.org/en/statesparties/BH>
29. Bahrain World Trade Centre // Design-Build Network [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.designbuild-network.com/projects/bahrain-world-trade-centre/>
30. BFH says Dual Towers Project topped out // Gulf News. – 2005, December, 26 [Electronical resources]. – Access mode : <https://gulfnews.com/business/banking/bfh-says-dual-towers-project-topped-out-1.309215>
31. Four seasons hotel // SOM.Projects [Electronical resources]. – Access mode : https://www.som.com/projects/four_seasons_hotel
32. Bahrain Grand Prix: The Ultimate Guide // Time Out Bahrain. – 2019, October, 11 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.timeoutbahrain.com/things-to-do/419061-bahrain-grand-prix-the-ultimate-guide>
33. World's largest underwater theme park opens in Bahrain // EDB. – 2019, September, 26 [Electronical resources]. – Access mode : <https://bahrainedb.com/latest-news/worlds-largest-underwater-theme-park-opens-in-bahrain/>
34. Bahrain slashes visa fees in bid to attract more foreign tourists // Arabian Business. – 2019, December, 31 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/travel-hospitality/436453-bahrain-slashes-visa-fees-in-bid-to-attract-more-foreign-visitors>
35. 20 years on: Emirates flies over 6.7 m passengers on Bahrain route // Arabian Business. – 2020, January, 25 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/travel-hospitality/438468-20-years-on-emirates-flies-over-67m-passengers-on-bahrain-route>
36. Bahrain's Gulf Air aims to transport 7 mln passengers this year // Zawya. – 2020, January, 16 [Electronical resources]. – Access mode : https://www.zawya.com/mena/en/business/story/Bahraains_Gulf_Air_aims_to_transport_7mln_passengers_this_year-SNG_164673148/
37. Bahrain launches discounted holiday packages for 2020 F-1 race // Arabian Business. – 2019, November, 19 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/travel-hospitality/433710-bahrain-launches-discounted-holiday-packages-for-2020-f1-race>
38. Gulf Air bids farewell to its last Airbus A 330 aircraft // The Daily Tribune News of Bahrain. – 2020, January, 28 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.newsofbahrain.com/business/60994.html>
39. Bahrain's new air traffic control centre 68 per cent complete // Zawya. – 2020, February, 20 [Electronical resources]. – Access mode : https://www.zawya.com/mena/en/story/Bahraains_new_air_traffic_control_centre_68_complete-SNG_167815509/
40. Bahrain plans IPO for Khalifa bin Salman Port Operator // Gulf Business. – 2014, May, 26 [Electronical resources]. – Access mode : <https://gulfbusiness.com/bahrain-plans-ipo-khalifa-bin-salman-port-operator/>
41. Bahrain: Back on the map // Global Finance. – 2019, July, 26 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.gfmag.com/magazine/julyaugust-2019/bahrain-back-map>
42. Bahrain's financial centre is cheaper than Dubai or Abu Dhabi, report claims // Zawya. – 2019, February, 26 [Electronical resources]. – Access mode : https://www.zawya.com/mena/en/business/story/Bahraains_financial_centre_cheaper_than_Dubai_or_Abu_Dhabi_report_claims-ZAWYA_20190226042004/ (Accessed: 20.02.2020)
43. ALBA reports gross profit increase of 6 per cent in 2019 // Aluminium Insider. – 2020, February, 17 [Electronical resources]. – Access mode : <https://aluminiuminsider.com/alba-reports-gross-profit-increase-of-6-percent-in-2019/>
44. Bahrain welcomes Narendra Modi's historic visit // Gulf News. – 2019, August, 20 [Electronical resources]. – Access mode : <https://gulfnews.com/world/gulf/bahrain/bahrain-welcomes-narendra-modis-historic-visit-1.65910350>
45. Revealed: How Bahrain, India plan to seek closer economic ties // Arabian Business. – 2019, December, 1 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.arabianbusiness.com/politics-economics/434707-revealed-how-bahrain-india-plan-to-seek-closer-economic-ties>
46. P. M. Khan honoured by Bahrain on National Day // Newsweek Pakistan. – 2019, December, 16 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.newsweekpakistan.com/p-m-khan-honored-by-bahrain-on-national-day/>
47. Bahrain among top 10 most improved economies // Gulf Today. – 2019, October, 25 [Electronical resources]. – Access mode : <https://www.gulftoday.ae/business/2019/10/25/bahrain-among-top-10-most-improved-economies>

Надійшла до редколегії 10.12.19

P. Ignatiev, Dr. of Political Sciences, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BAHRAIN: HOW TO SURVIVE AT THE CROSSROADS BETWEEN SAUDI ARABIA AND IRAN?

Saudi Arabia and Iran are trying to increase their influence within the Middle East, what deepens the tensions between Sunni and Shia believers in the region. The USA that are firmly standing behind the conservative kingdom, are increasingly taking steps in order to isolate Iran and surround Shiite powerhouse with military bases and installations. A tiny Bahrain is in the middle of the conflict, since it is ruled by Sunni dynasty of Al Khalifa, but has Shia majority of the population. The country had suffered during the events of the Arab Spring, mass protests of 2016, and finally had experienced moderate crude oil prices of the recent years, and because of this official Manama is forced to find the way out of the instability. The author makes attempts to analyze, who are the principal allies of Bahrain in confrontation against Iran, what is their contribution to the development of a tiny kingdom, and what economic measures are implemented by this state in order to prevent total dependence from Saudi Arabia and calm down restless population.

Keywords: Bahrain, Saudi Arabia, Iran, USA, tourism, industry, air transportation.

П. Игнатьев, д-р полит. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

БАХРЕЙН: КАК ВЫЖИТЬ НА РАСПУТЬЕ МЕЖДУ САУДОВСКОЙ АРАВИЕЙ И ИРАНОМ?

Саудовская Аравия и Иран пытаются распространить влияние на ближневосточный регион, в результате чего усиливается противостояние суннитов и шиитов. США, открыто поддерживая консервативное королевство, делают последовательные шаги, чтобы изолировать Иран и окружить его своими региональными военными базами. В центре этого противостояния оказался Бахрейн с незначительной территорией и численностью населения, где большинством жителей являются шииты, но правящей верхушкой выступает консервативная суннитская семья Калифа. Страна переживала сложные времена из-за событий Арабской весны 2011 года, массовых выступлений протеста шиитов в 2016 году, а также испытывает экономические трудности во времена периодического падения мировых цен на нефть, поэтому ей приходится искать выход из нестабильной ситуации. В статье делается попытка выяснить, на каких союзников в противостоянии с Ираном делает ставку Бахрейн, каким образом они способствуют развитию королевства, а также какие меры по достижению диверсификации экономики осуществляет его политическая элита, чтобы не допустить тотальной зависимости от Саудовской Аравии и успокоить местное население.

Ключевые слова: Бахрейн, Саудовская Аравия, Иран, США, туризм, промышленность, авиационные перевозки.

УДК 327.2

Г. Перепелиця, д-р політ. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УКРАЇНА – КАНАДА: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБЛИВОГО ПАРТНЕРСТВА

Проаналізовано процес становлення та розвитку особливого партнерства між Україною та Канадою. Канада стала першою країною, з якою були встановлені відносини особливого партнерства. Особливість українсько-канадських відносин обумовлюється багатьма схожими трендами в розвитку України та Канади, а також у тому, що в розвитку їх велику роль відіграє українська діаспора в Канаді. Дослідження цих особливих відносин показує, що, незважаючи на зміну урядів і глобальні трансформації міжнародного середовища, саме Канада була і залишається найбільш надійним і послідовним партнером України в підтримці її державного суверенітету, територіальної цілісності, безпеки, демократії, економічного розвитку та процвітання.

Ключові слова: особливе партнерство, українсько-канадські відносини, Україна, Канада.

Вступ. У вітчизняній науці поки немає дисертаційних досліджень, які б приділяли увагу безпосередньо канадсько-українським відносинам на сучасному етапі. Утім, певні питання цієї тематики висвітлені в дисертаціях українських науковців В. В. Богатирець [1], В. В. Запаранюка [2], П. М. Катеринчука [3], С. В. Кононенка [4]. Серед них на особливу увагу заслуговують дисертаційне дослідження Н. І. Осташ "Асиметрія канадсько-американських відносин у постбіполярному світі" [5] та А. В. Ноголь "Участь Канади у миротворчій діяльності ООН", у яких розкриваються окремі аспекти українсько-канадської тематики [6].

Окремим аспектам канадсько-українських відносин присвячено дисертацію І. Л. Черченка "Конституційно-правовий механізм зовнішньої політики Канади" [7]. У колективному дослідженні "Асиметрія міжнародних відносин" проведено порівняльний аналіз асиметричних відносин США, Росії, Канади та України [8]. Важливим науковим внеском в означену тематику є праця Л. О. Лещенка "Канада – наш сусід і партнер" [9], у якій автор робить чудовий огляд внутрішньо- та зовнішньополітичного життя країни, зокрема її відносин з Україною. Центральне місце у згаданому дослідженні посідає аналіз зовнішньої політики Канади, значення "м'якої сили" у зростанні ролі держави на міжнародній арені.

Серед статей, присвячених зовнішній політиці Канади і окремим аспектам канадсько-українських відносин, є також публікації О. Є. Белоколосо [10], І. Бочар [11; 12], О. П. Кучмій [13]. Сучасний стан українсько-канадських відносин висвітлюється в публікаціях М. В. Сідорова [14], М. Наливайка [15], П. П. Черника [16], Я. Коземчука [17], Н. Є. Конона та А. В. Скрєбнева [18]. Важливим джерелом інформації є сайт Міністерства оборони Канади, де періодично висвітлюється стан українсько-канадського військового співробітництва. Проте в наявних джерелах відсутня відповідь на запитання: у чому полягає особливість українсько-канадських відносин?

Особливе партнерство в міжнародних відносинах. Зазвичай залежно від збігу або розбіжності зовнішньополітичних інтересів країн можна виділити кілька рівнів двосторонніх та багатосторонніх відносин:

конфронтації, співіснування, співробітництва, партнерства, союзництва.

Відносини конфронтації характеризуються наявністю гострих антагоністичних протиріч між державами. Інтереси країн, що мають такі відносини, мають безкомпромисний непримиренний характер. При конфронтаційних відносинах країни-суб'єкти перебувають або у стані війни, або у стані, який визначається як воєнно-політична криза.

Відносини мирного співіснування характеризуються наявністю цілого комплексу протиріч між державами-суб'єктами, переважна більшість з яких не мають антагоністичного характеру. Відносини співробітництва викликають за наявності певних спільних інтересів між державами-суб'єктами в окремих сферах чи галузях, хоча при цьому не виключається наявність гострих протиріч між ними.

Відносини союзництва передбачають наявність досить жорстких зобов'язань перед іншими країнами-членами союзу щодо забезпечення їх національної безпеки й оборони. Необхідною умовою союзницьких відносин є наявність спільних керівних органів, рішення яких є обов'язковими до виконання кожною країною-членом союзу. Союзницькі відносини значно зміцнюють стан національної безпеки країни та її обороноздатність, але водночас вони суттєво обмежують можливість держави у прийнятті рішень та проведенні самостійної політики у сфері безпеки й оборони. Союзницькі відносини складаються не тільки в результаті збігу національних інтересів у сфері безпеки й оборони, а й за наявності спільного противника або спільної військової загрози. Саме останні чинники є інтеграторами альянсу і укладення союзницьких міждержавних відносин.

Слід зазначити, що в різні історичні періоди перевага в системі міжнародних відносин надавалась тому чи іншому рівню відносин. Так, за часів холодної війни, у період правління в Радянському Союзі Микити Хрущова, між СРСР і США домінував конфронтаційний тип відносин, який потім змінився на політику мирного співіснування, проголошену Леонідом Брежнєвим.